

områdets program

**KUNGSHOLMEN
STADSHAGEN**

Kungsholmen

**KRISTINEBERG
FREDHÄLL
MARIEBERG
LILLA ESSINGEN
STORA ESSINGEN**

INNEHÅLL

Sammanfattning "Kungsholmen i förändring" 1

Beskrivning av Kungsholmen 3

Historik och karaktär
Befolkning och bostäder
Arbete
Service och kultur
Trafik
Natur, parker, torg och stråk
Kulturhistoriska miljöer
Teknisk försörjning

Utgångspunkter för Kungsholmen 11

Karaktär och kulturmiljöer
Befolkning
Bostäder och arbete
Service och kultur
Natur, parker, torg och stråk
Trafik

Framtidsfrågor 13

Den historiska stenstaden
Nordvästra Kungsholmen
Lilla Essingen
Kristineberg och Fredhäll
Projektlista

Stadsbyggnadskontoret inbjuder till dialog

I detta områdesprogram har stadsbyggnadskontoret sammanställt sådana uppgifter som kontoret använder vid planeringen för **Kungsholmen**. Programmet redovisar även pågående planering och diskuterar hur stadsdelsområdet kan utvecklas framöver samt hur dess värden ska tillvaratas.

Områdesprogrammet är ett underlag för en dialog mellan medborgarna, stadsdelsförvaltningen och stadsbyggnadskontoret om framtiden i stadsdelsområdet. Stadsbyggnadskontoret fortsätter härmed det områdesvisa planeringsarbete, som inleddes med de stadsdelsbeskrivningar som ingick i samrådsförslaget till översiktsplanen hösten 1995.

Områdesprogram finns för samtliga 24 stadsdelsområden.

Stadsbyggnadskontoret är stadsbyggnadsnämndens beredande organ och stadens expertorgan i stadsbyggnadsfrågor. På stadsbyggnadsnämndens uppdrag har kontoret hand om frågor som rör markanvändning och byggande.

STADSBYGGNADS KONTORET

Fleminggatan 4, KUNGSHOLMEN
Tfn växel 08-508 260 00

Kontaktpersoner för Kungsholmen

Områdesprogram: Niklas Svensson
Planfrågor: Charlotte Holst
Bygglov: Kristina Littke

Områdesprogrammet i korthet:

Kungsholmen i förändring

Framtida planering av Kungsholmen ska inriktas mot en bra blandning av bostäder, arbetsplatser och service. Det pågår en generationsväxling på ön och befolkningen förväntas öka. Den framtida exploateringen av Kungsholmen bör koncentreras till redan i anspråktagen mark som bebyggs med relativ hög täthet.

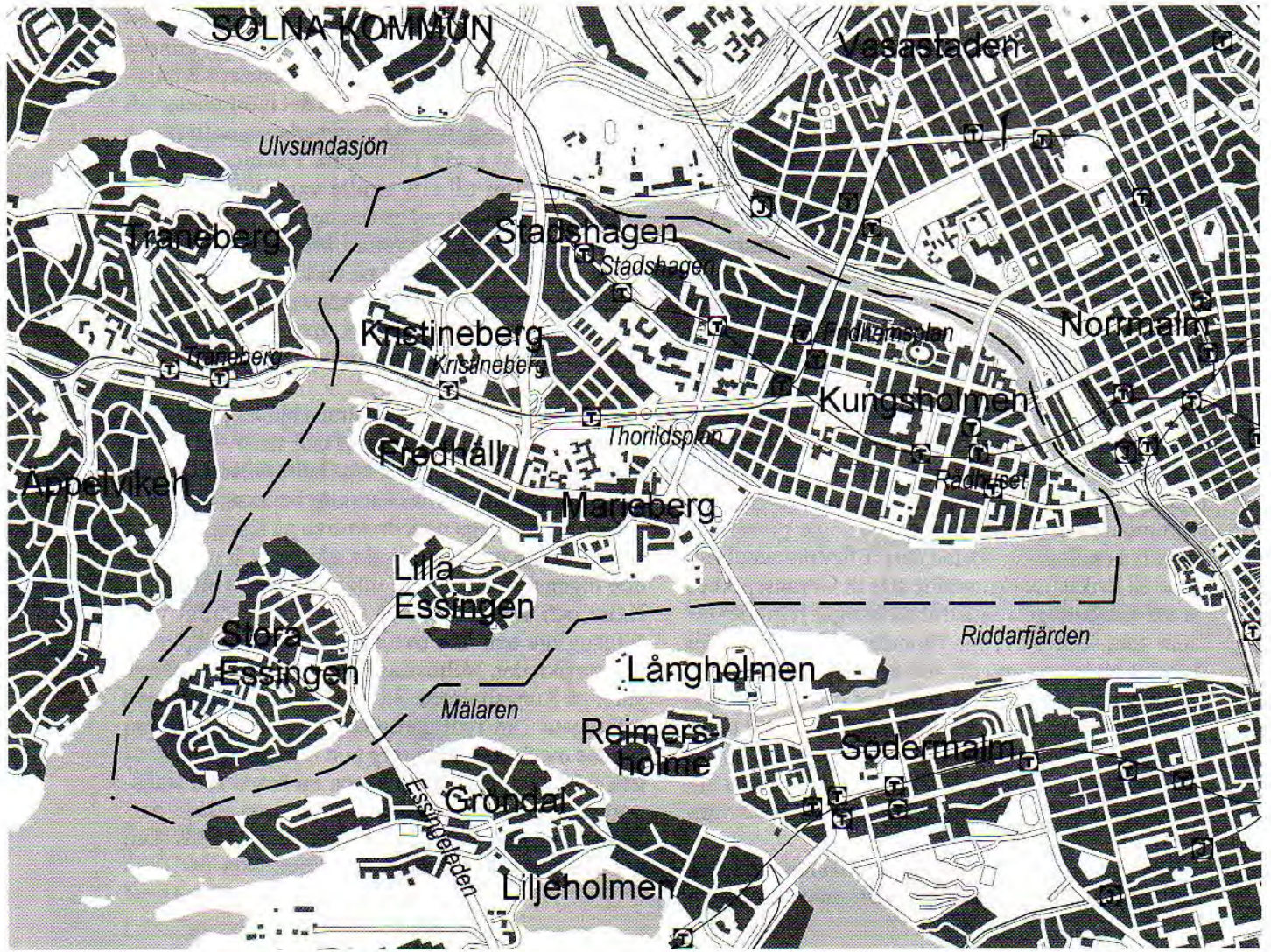
På Nordvästra Kungsholmen finns det möjligheter att omvandla arbetsområden till nya bostadsområden. Närheten till vattnet och det centrala läget bidrar till områdets attraktivitet. Stränder och kajer i området bör i första hand användas för sjöbunden verksamhet, men på längre sikt kan bostäder byggas och strandpromenader anläggas för att åstadkomma ett sammanhängande promenadstråk runt hela Kungsholmen. Under de närmaste åren kommer betong- och grusindustrin att ligga kvar men det finns bl a planer på att kapsla in industrin för att minska störningar i området. I Stadshagen pågår planeringen av två ekologiska bostadshus. Efter omvandlingen av St Erikssjukhusområde står St Göranssjukhus på tur. Landstingets omstruktureringar friställer lokaler som successivt kan förändras. Det finns möjligheter att bygga upp till 400 nya bostäder på mark som idag tas i anspråk av baracker och parkeringsytor. Electrolux ska flytta sitt huvudkontor till barnklinikernas byggnader. Lindhagensgatan kan på sikt förvandlas till en bred boulevard och dras ner till Hornsbergs strand för att skapa kontakt med vattnet.

Järnvägen genom Stockholm kan komma att kompletteras med Kungsholmenbanan med en pendel-

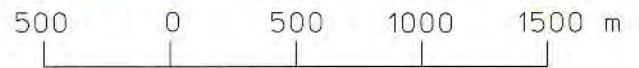
tågsstation under Fridhemsplan. Utbyggnad av Essingeledens Brommagren skulle bidra till att minska biltrafiken och förbättra bullersituationen på Kungsholmen. På Lilla Essingen finns det möjligheter till ny bostadsbebyggelse och arbetsplatser i attraktiva vattenlägen bl a vid Electrolux f d huvudkontor. Båtförbindelser till city skulle vara intressanta att utveckla då det vattenvägen endast är 3 km till Stads huset. Ett sammanhängande promenadstråk runt Essingeöarna kan skapas på sikt för att värna om tillgängligheten längs med stränderna och framhåva stadens front mot vattnet. Inom Rålambshovs sjukhus byggs det för ett samlat campus för lärarhögskolan.

Den inre delen av Kungsholmen bjuder på tät stads karaktär som ska bevaras och ses över. Likaså ska Fredhälls och Kristinebergs kulturhistoriska värden samt Essingeöarnas karaktär bevaras.

Den högklassiga parkstrukturen på Kungsholmen samt fronten mot vattnet ska vårdas och utvecklas och ingen ny bebyggelse tillåtas i sådana områden. Kajer och stränder ska så långt som möjligt vara tillgängliga och inte nyttjas som parkeringsplatser och trafikleder. Miljösituationen är dålig på många gator på Kungsholmen. St Eriksgatans karaktär som affärsgata kan tydligare göras, Fridhemsplan kan prydas med ett avlångt torg och Drottningholmsvägen trädplanteras för att skapa en markerad stadsport till stenstaden. Genom att förbinda alléer, parker och grönstruktur, kan gröna stråk skapas som ger mer plats för fotgängare och cyklister.

KUNGSHOLMENS STADSELSOMRÅDE

Kungsholmen

Historik och karaktär

Kungsholmen, som ursprungligen kallades Munklägret, kom i Kronans ägo i samband med reduktionen år 1527, men stora delar donerades till staden på 1640-talet, vilket förklarar de många statliga och kommunala institutionerna i senare tid.

Östra delen av Kungsholmen tillhör stenstaden, men den östligaste delen fick sin rätvinkligen karaktär redan vid 1640-talets gatureglering. Staden önskade att hantverkare skulle flytta hit, särskilt garvare. Utbyggnaden fortsatte efter Albert Lindhagens planer från 1866, mellan 1880-talet och 1910-talet. Till Kungsholmen förlades flera militära anläggningar, sjukhus, fattighus mm, som Serafimerlasarettet, Garnisonsjukhuset (nu Landstingshuset), Kronprinsessan Lovisas Barnsjukhus (rivet för polishustillbyggnad), S:t Eriks Sjukhus och Grubbens. Härigenom kom staten och landstinget att bli en stor markägare. Kronoberget mitt på holmen kunde inte forceras utan lades ut som park. Kungsholmstorg och Fridhemsplan planlades. Längre präglades stränderna av olika verksamheter som behövde vattenkontakt; först glasbruk och tegelslagerier sedan bryggerier, varv, maskinindustrier som Bolinders, Separator m fl. Dessa har nu försvunnit och de oordnade stränderna har ersatts av ny bebyggelse med kajgator och planterade strandpromenader. Skolor och offentliga byggnader, som de monumentala Stadshuset, Rådhuset, Polishuset och Tekniska Nämndhuset, präglar nu stadsbilden. Kvarteret Färjan vid Alströmergatan är ett tidstypiskt storgårds-kvarter byggt på 1920-talet. Senare tillskott är HSB:s monumentala bostadsområde på Kungsklippan och bostadshusen längs Norr Mälarstrand i enhetlig stil. Flera spårvägslinjer har genomkorsat Kungsholmen, där Fridhemsplan spelade en viktig roll som knutpunkt genom att förortslinjerna västerifrån vände där. S:t Eriksgatan blev ett populärt butiks- och nöjesstråk. När tunnelbanan ersatte spårvägslinjerna förändrades platsens karaktär.

Västra Kungsholmen kallades ursprungligen Stadens Hage och tullstaketet gick ungefär i S:t Eriksgatans sträckning. Den utgjorde länge stadsdelens utmarker och gator började inte dras ut förrän i början på 1800-talet. Kristinebergs Slott från 1750 med parkanläggning är den av flera malmgårdar på Kungsholmen som ännu finns kvar. En del industrier flyttade hit bl a Stora Bryggeriet längst ut vid

Ulvsundasjön. Området innehåller nu bebyggelse som ingår i stenstadens krans. Denna bebyggelse är mycket splittrad till sin karaktär med institutioner, arbetsplatser och upplag. Här finns även park- och idrottsanläggningar samt bostadsområden. Dessa är uppförda med friliggande bebyggelse i funktionalistisk stil. Områden som hör hit är Kristineberg och Fredhäll.

Snoilskyvägen - Fredhäll

Utbyggnaden av Kristineberg och Fredhäll ägde rum under 1930-talet efter en stadsplanetävling. Det var första gången som man i Stockholm byggde hyreshus i öppet byggnadssätt för ett större område. Områdena är kuperade med branta bergssluttningar och har mycket grönska mellan de relativt höga husen. Bebyggelsen är blandad med tjockhus, punkthus och terrasshus. Många hus har byggts av stiftelser och det då nybildade HSB. I Fredhäll finns många utmärkta exempel på 1930-talets enkla men ändå medvetet utformade arkitektur. Mellan områdena skapades Fredhällsparken-Rålambshov med sin damm och lekplatser i ett grönt stråk rakt igenom stadsdelen och som avgränsar området från Drottningholmsvägen och T-banan och fortsätter som strandpromenad längs Riddarfjärdens stränder.

Mellan stenstaden och Fredhäll-Kristineberg ligger Marieberg och Stadshagen som präglas av institutioner och arbetsplatser, men som även har bostäder av samma karaktär som stenstadens krans. Rålambshovs sjukhus och S:t Görans sjukhus - båda

i parkmiljö - finns här. Områdena splittras av stora trafikleder som Essingeleden och Drottningholmsvägen och är delvis utvecklade. Här finns Stadshagens och Kristinebergs idrottsplatser. Tidigare fanns militära anläggningar även i Marieberg. Ett markant inslag i stadsbilden är Västerbrons stålågar från 1930-talet. I samband med Citys aneringen på 1960-talet utlokaliserades de stora tidningshusen hit. På 1980-talet har utvecklingen fortsatt med att tryckerierna flyttat ännu längre ut ur staden, redaktionerna är kvar men byggnaderna har delvis byggts om för nya hyresgäster. I Stadshagen uppfördes från början industribyggnader för tung verksamhet. Området har utvecklats genom att de gradvis har byggts om för verkstads- och laboratorieändamål och till kontor. Den breda Lindhagensgatan leder ut till Hornsbergs hamn- och industriområde vid Ulvsundasjön i Stadshagens nordvästra utkant. Kajområdet domineras ännu av grus- och stenupplag och har gradvis exploaterats med övervägande arbetsplatser utan kontakt med resten av innerstaden. Här märks främst de stora anläggningarna för läkemedelsindustrin, Pharmacia-Upjohn, ett storbageri och Hornsbergs bussgarage.

Lilla Essingen tillhör också stenstadens krans och var fram till 1900-talets början bebyggd med enkla sommarvillor. AB Lux och AB Primus etablerade sig i början av 1900-talet vid egna kajer med sina fabriker på ön som byggdes ut efter hand. Den första bron kom 1907, men ersattes med en ny när den kompakta bostadsbebyggelsen med huvudsakligen smålägenheter kom till under 1930-talet genom privata byggherrars försorg. Primus gamla fabriksbyggnader revs för Essingeleden och för ett nytt industrihus, senare ombyggt till ett statligt kontorshus.

Stora Essingen är innerstadens enda villasamhälle. Ön var fram till 1900-talets början bebyggd med enkla sommarvillor och mindre varv. Den första broförbindelsen var en flottbro mellan öarna som tillkom 1917. 1928 byggdes en permanent bro av stål. Essingeöarna tillhörde ursprungligen Bromma församling till år 1955. Den nya församlingskyrkan uppfördes på Stora Essingen. Den norra delen av ön planerades som industriområde och i nordväst byggdes senare stora kontor. Kompletteringar av bebyggelsen gjordes under 1950-talet och under 1960-talet förtätades området med bland annat radhus. Essingeleden tangerar sedan 1960-talet öns östra strand. Essingearvets område har, efter en period med lastbilsverksamhet, bebyggts med flerfamiljshus på 1990-talet. Ön omges nu av attraktiva strandpromenader.

Befolkning och bostäder

Befolkningsutvecklingen har varit svag under de senaste tio åren, men de närmaste fem åren förväntas

tas en större ökning. Kungsholmens befolkning karaktäriseras än idag av relativt många äldre och relativt få barn. Detta trots att det pågår en generationsväxling i stadsdelområdet. Förutom Katarina-Sofia är Kungsholmen den stadsdel där den största befolkningsökningen förväntas enligt prognoserna fram till 2004. Likt övriga delar av innerstaden ökar skolbarnen med runt 20%. De mindre barnen förväntas dock öka mer i Kungsholmens stadsdelområde än i övriga delar av staden.

På Kungsholmen finns drygt 34 000 bostäder varav knappt 300 utgörs av småhus, vilket för innerstaden är en relativt hög andel. Det är villaområdena på Stora Essingen som bidrar till detta. Kungsholmen har tillsammans med Hornstull, den största andelen smålägenheter i staden, samt det äldsta lägenhetsbeståndet. Andelen allmännyttiga lägenheter är det lägsta i staden. Bostadsbyggandet i stadsdelområdet har varit lågt de senaste åren. Det största projektet har varit kv Herden med 240 lägenheter på den delvis avrivna tomten för Kungsholmens skola. Den bostadsbebyggelse som planeras fram till sekelskiftet är jämförelsevis omfattande. Det mest omfattande projektet är utbyggnaden av S:t Eriks sjukhusområde med c:a 600 lägenheter. Bebyggelsen uppförs av ett tiotal byggherrar och med varierade upplåtelseformer. Området kommer att byggas ut i etapper under resten av 90-talet. I kvarteret Kräftan vid Hornsbergsstrand håller c:a 240 lägenheter på att uppföras. Bostadstillskottet de närmaste åren kommer troligtvis ge nya förutsättningar och skynka på generationsväxlingen. Prognoserna pekar mot att Kungsholmens karaktär som en stadsdel med få barn och många äldre i smålägenheter håller på att brytas. Många smålägenheter blir successivt tillgängliga för ungdomar, samtidigt som bostadsproduktionen på t ex S:t Eriks sjukhusområde inriktas mot lägenheter för barnfamiljer.

BEFOLKNING	Kungsholmen	Innerstaden	Stockholm
folkmängd 1996	48 617	266 004	718 462
andel 0-15 år	9%	12%	17%
andel 65- år	23%	19%	20%

BEFOLKNING	Kungsholmen	Innerstaden	Stockholm
Prognos 2004	52 767	278 107	746 817
förändring 1 %	9%	5%	4%
förändring 1-5 år	12%	3%	-1%
förändring 6-15 år	23%	23%	20%
förändring 65-	-20%	-14%	-16%

BOSTÄDER	Kungsholmen	Innerstaden	Stockholm
1 - 2 rok	76%	68%	55%
3 rok -	24%	33%	45%
andel före 1951	86%	77%	54%
allmännyttan	10%	19%	31%
bostadsrätt	31%	28%	22%
barnhushåll	9%	12%	18%
ensamhushåll	71%	65%	54%

Tillgänglighet

Kungsholmen har en för innerstaden hög andel pensionärer. Andel lägenheter som har hiss är mellan

50-75 % i hela innerstaden. Denna tillgänglighet är bra jämfört med övriga delar av staden. I samband med ny och kompletteringsbebyggelse bör behovet av hiss trots detta särskilt beaktas.

Nybyggda hus på St Eriks området

Arbete

Även om endast 15% av innerstadens arbetsplatser finns på Kungsholmen är förhållandet arbetsplatser/boende relativt högt. Kungsholmen är den stadsdel i Stockholms som har flest antal arbetsplatser i förhållande till boende, fransett cityområdet. Det finns många större arbetsplatsområden på yttre Kungsholmen, främst Hornsbergs industriområde och S:t Görans sjukhusområde vid Stadshagen. Lilla Essingen har också större arbetsplatsområden. Inom Kungsholmens stenstadsdel finns många offentliga förvaltningar. Antalet arbetsplatser på Kungsholmen minskade från 1993 till 1994 med nästan 4 000 och jämfört med början av 90-talet med nästan 10 000.

	Kungsholmen	Innerstaden	Stockholm
arbetsplatser-94	41 290	247 751	445 358
arbetslöshet-95	5,50%	6%	6,40%
socialbidrag-94	6,50%	6%	10,20%
medelinkomst-93	181 200	181 817	176 400

Samtidigt har arbetslösheten under de senaste åren minskat en aning bland de boende på Kungsholmen.

Service och kultur

Det finns ett rikligt utbud av kommersiell service inom stadsdelsområdet. Dagligvaruhandeln är koncentrerad till inre Kungsholmen där det finns ett flertal butiker med en hög omsättning. Vidare finns det ett antal mindre dagligvarubutiker utspridda. Likt övriga innerstaden finns även ett relativt gott utbud av kultur, restauranger och andra nöjen. Dock är den sista biografen, Draken, nedlagd vilket innebär att Kungsholmsborna får söka sig till andra stadsdelar för att gå på bio. Kungsholmens stenstadsdel skiljer sig dock markant åt jämfört med de yttre delarna av Kungsholmen som huvudsakligen är rena bostads- eller arbetsplatsområden.

Finns det lediga barnomsorgsplatser i stadsdelsområdet. Detta givet att de platser som tillfälligtvis inte utnyttjas kan behållas. På sikt kan lokalbehovet för barnomsorgen komma att stiga. För skolan är kapaciteterna på väg att bli fyllda, detta samtidigt som barnkullarna ökar och i anspråktagandet av f d Vasa gymnasium för grundskolans verksamheter nu är osäker på det framtida behovet i stadsdelsområdet Norrmalm. Med den utbyggnadsprognos som föreligger för Kungsholmen kommer kapaciteterna för skolan att överskridas och på sikt kan underskottet för samtliga stadier komma att medföra ett behov av en helt ny skola på Kungsholmen.

I anslutning till slottsparken ligger Kristinebergs IP, vilket är en av innerstadens få fullt utbyggda idrottsplatser med både en huvudaréna och en uppvärmningsaréna. Vid Stadshagen finns ytterligare en idrottsanläggning med bl a en konstgräs fotbollsplan med stort upptagningsområde i staden.

Trafik

Kungsholmen har en god kollektivtrafikförsörjning. Flera busslinjer finns inom området. Två tunnelbanelinjer korsar Kungsholmen. Det är dels linjen mot Akalla/Hjulsta samt linjen mot Hässelby Strand. 5 tunnelbanestationer finns inom stadsdelsområdet; vid Fridhemsplan, Thorildsplan, Kristineberg, Rådhuset och Stadshagen. Vid Fridhemsplan korsas de båda tunnelbanelinjerna, samt sju busslinjer, vilket gör platsen till en mycket viktig knutpunkt, med hög tillgänglighet. Tunnelbanestationernas tillgänglighet för äldre och handikappade är god. Endast Rådhuset och Thorildsplans tunnelbanestationer saknar

hissförbindelse vid någon av stationens förbindelser mellan gatuplan och plattform.

Kungsholmen korsas av Essingeleden som är av riksintresse för vägtrafiken och Drottningholmsvägen som utgår från Lindhagensplan, vilket gör stadsdelsområdet lättillgängligt med bil. Trafiken på dessa vägar är dock omfattande, vilket leder till miljöstörningar av olika slag. Essingeöarna nås lättast med bil eller buss.

Trafiksituationen på Kungsholmen håller på att förändras. Snabbspårvägen mellan Gullmarsplan och Alvik via Stora Essingen skapar en tvärförbindelse mellan tunnelbanans olika grenar och lokaltågstrafiken, samtidigt som bostäder och arbetsplatser längs banan får en bättre kollektivtrafikförsörjning. Utbyggnaden av Snabbspårvägen är påbörjad. Det finns även ett förslag att införa ett stommät för busstrafiken i innerstaden. Det nya stommätet berör Kungsholmens stadsdelsområde med tre av fem linjer. En linje från Stora Essingen till Frihamnen över Kungsholmen. En mellan Gullmarsplan till Radiohuset som berör Kungsholmen via Västerbron och S:t Eriksgatan. En mellan Södersjukhuset och Karolinska sjukhuset som passerar Kungsholmen över Fleminggatan och S:t Eriksgatan.

Stadsdelsområdet omgärdas av vatten. På det yttre delarna av Kungsholmen finns det idag hamnområden i anslutning till verksamhetsområdena på nordvästra Kungsholmen. Förbindelsen mellan Mälaren och Saltsjön är av riksintresse för sjökommunikationerna. Det är förbindelsebehovet mellan Saltsjön och Mälaren som utgör riksintresset. Detta innebär att det inte finns några hinder att flytta eller reducera riksintressanta farleder om förbindelsebehovet kan lösas på annat sätt.

Natur, parker, torg och stråk

Kungsholmen har en tvådelning - den täta historiska stenstaden i öster och de yngre, luckrare och gröna stadsdelarna i väster. Den historiska stenstadens parker ingår i kvartersmönstret som t ex Kronobergs-parken. Denna del av Kungsholmen har också många intressanta institutionsträdgårdar som Stadshusträdgården, Garnisonen, Rådhus- och Polishusparken samt trädgården vid Piperska muren.

Stenstadens krans, dvs bebyggelsen utanför den täta staden, utmärks av bebyggelse och landskap i symbios. Här samspelar bebyggelsen med landskapet och bjuder på sammanhängande park-, lek- och naturområden. Bebyggelsen underordnar sig de naturgeografiska elementen; bergen, grönskan och vattnen. På ett finkänsligt sätt har parkvägar och terrasser inordnats i terrängen och erbjuder plats för

vila, sol, lek och vida utblickar.

De mäktiga bergsformationerna; Kungsklippan, Stadshagsklippan, Kristineberg, Fredhällsklipporna och Marieberg, tecknar ön. Promenaderna och rörelsestråken på strandbrinkarna och stadsfronterna bidrar till denna upplevelse. I stort sett går det att promenera runt Kungsholmen i dag. Fredhällsbranten är en artrik sydbrant av mycket högt vetenskapligt naturvärde.

Landmärken, stadsfronter och stadens starka naturelement

Kungsholmen har också ett högklassigt inre grönsystem: Råambshov-, Konradsbergs- och Fredhällsparken - ett 2 km långt parkstråk för lek, fest, idrott från Riddarfjärden i söder till Tranebergssundet i nordväst. En parkanläggning i den s.k. stockholmsstilen, med ett särskilt bevarandevärde. Detta stadsstrukturerande dalstråk har sin fortsättning i Stadshagsklippan med terrasser och gröna sluttningar, där några sjukhusparker ingår. Ytterligare mot nordväst möter parkstråket Kristinebergs slottsträdgård med park med förgreningar och sluttningar ner mot Ulvsundasjön.

Karaktärsgatorna

Ulvsundasjön, Riddarfjärden, Karlbergskanalen-Klara sjö är viktiga vattenrum för bad och rekreation. Riddarfjärdens utveckling är positiv, vilket beror på en minskad belastning från reningsverken. Närliggande mål är att bevara badbart vatten och behålla det goda fisket. På lång sikt ska förorening-

arna från trafikdagvattnet minska. Karlbergskanalen-Klara Sjö har ett stort naturvärde och är av stort intresse för friluftslivet. Verksamheter som tidigare varit lokaliserade vid Klara Sjö har förorenat mark och vatten med kreosot. Platsen vid Blekholmsterassen har klassats som en av de giftigaste i Stockholms län och badförbud har införts. Försök har genomförts med att omhänderta föroreningarna med hjälp av bakteriell rening.

Rålambshovsparken och Stadshusträdgården förekommer parkteater och andra publika verksamheter. Smedsudden, Fredhäll och Stora Essingen har sol- och badanläggningar. Flera småbåtshamnar finns runt holmen, varav Rålambshov-Smedsudden är den största med en gästhamnsanläggning. Större idrottsanläggningar finns vid Kristineberg och Stadshagen.

Kungsholmens karaktärgator är Drottningholmsvägen, S:t Eriksgatan och Norr Mälarstrand. Kungsholmen har ingen marknadsplats eller torg, men Fridhemsplan har rollen som stadsdelens knutpunkt. Kungsholms torg inom den täta stadsstrukturen har karaktären parktorg med sin tyngdpunkt på planteringar. Kungsholmen har ingen esplanad, men ett antal bredare trädplanterade gator som S:t Eriksgatan, Fleminggatan, f.d. Repslagargatan m.fl. Norr Mälarstrand och Hornsbergsstrand har utfyllda stränder, kajer med båtangöringsmöjlighet, medan holmen för övrigt har naturstränder som i sydväst-väst övergår i branta klippstränder.

Tillsammans med landskapselementen, stadsfronterna ger landmärkena stadsdelen identitet och en hjälp i stadsorienteringen. Sådan roll har Stads huset, Rådhuset, S:t Eriksbron med tornbyggnader, Väster- och Tranebergsbroarna och tidningarnas Marieberg. Broarna liksom vattenfronterna bjuder på breda vyer, ljus och rymd. Här finns vattenland-

Stenstadens gröna krans

skap av olika skalor från det storslagna vid Riddarfjärden till den intima vid Karlbergs slottskanal. Kungsholmsborna har också en viktig rekreativ resurs i Karlbergsområdet på Solnasidan.

Essingeöarnas stora landskapliga och rekreativa resurs är strandområdena. Stora Essingens inre

bergsrygg är ett värdefullt naturelement, men är mycket svårtillgänglig. Vid centrum finns en liten stadsdelspark.

Fjärdarna och sjöarna

Kulturhistoriska miljöer

Hela Stockholms innerstad med Djurgården är klassat som riksintresse för kulturminnesvården, med avseende på 8 företeelser och 31 miljöer. Detta avsnitt tar upp dessa "värdekärnor" på Kungsholmen som ingår i riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården. "Värdekärnor" inom nationalstadsparken redovisas ej på kartan eftersom nationalstadsparken innebär ett starkare skydd. Dock redovisas de värdekärnor vars värde mer är kopplat till innerstadens utbyggnad än nationalstadsparkens värden.

Där utöver redovisas "kulturhistoriskt särskilt värdefulla miljöer" på Kungsholmen. De olika miljöerna beskrivs kortfattat och finns markerade på kartan; "Kulturhistoriska miljöer".

De olika stadsbyggnadskaraktärer som finns på Kungsholmen och för vilka det finns olika förhållningssätt är särskilt behandlade i "Byggnadsordning för Stockholm". Utöver detta finns det också en kulturhistorisk klassificering av bebyggelsen i Stockholms innerstad. Byggnaderna har klassificerats i fyra kategorier med hänsyn till deras kulturhistoriska värde. Klassificeringen är gjord i samarbete mellan stadsbyggnadskontoret och stadsmuseet. Enskilda byggnader redovisas inte i detta material.

"Värdekärnor" som ingår i riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården

1600-TALET'S STADSPLANESTRUKTUR

Under 1600-talet skulle staden bli värdig landets nya stormaktsställning. En ny stadsplan lades ut över malmarna, den naturliga topografin utplånades på många håll. Stadsplanen har haft största betydelse för innerstadens utformning. (Redovisas ej på kartan.)

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA MILJÖER

Värdekärnor som ingår i riksintresset, Stockholms innerstad med Djurgården.

Stadsdelar och områden där särskild uppmärksamhet behöver ägnas åt kulturhistoriska värden (enligt Stockholms stadsmuseum)

Den historiska stenstaden - område där särskild uppmärksamhet ägnas åt kulturhistoriska värden.

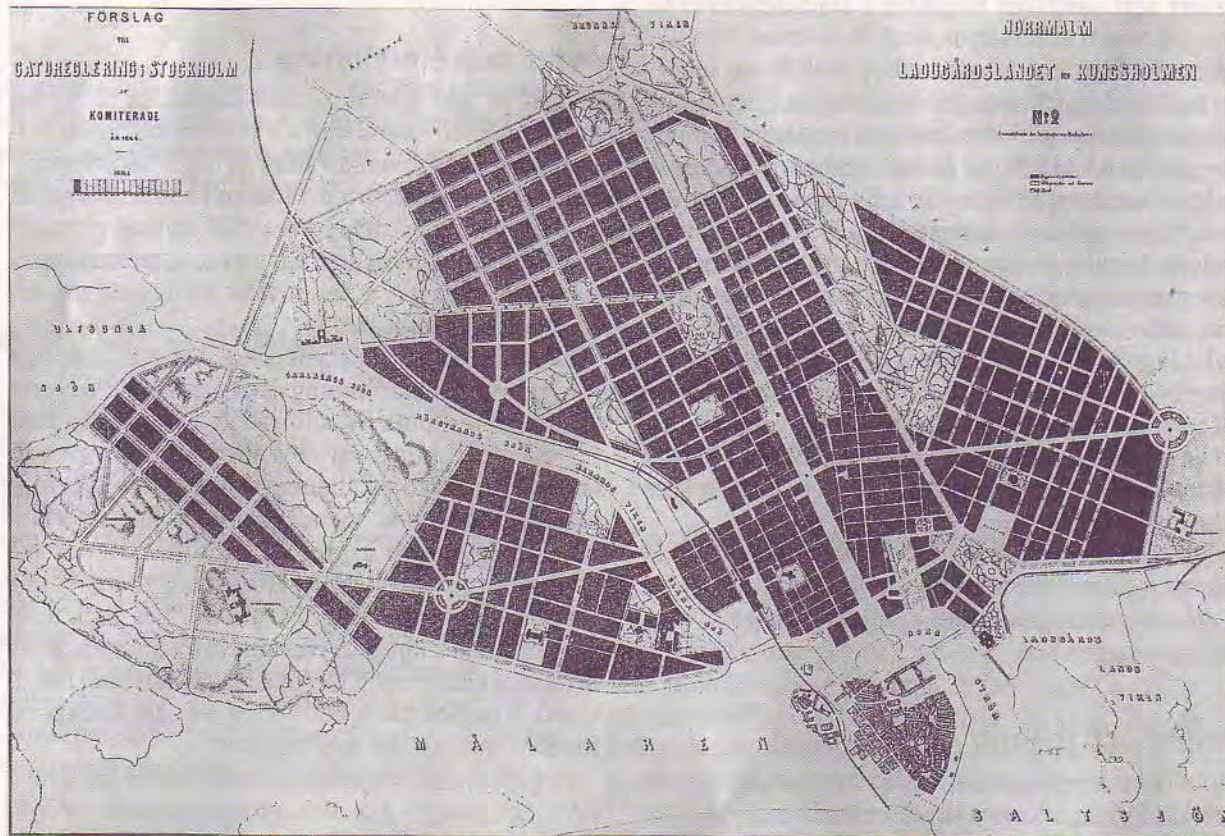
1800-TALETS STADSPLANESTRUKTUR

Planerna som fastställdes runt 1880 byggde i stort vidare på de rutnätsplaner som format Stockholm sedan 1600-talet. Planerna hämtade inspiration från bl a Paris och Berlin och blev uppkallade efter den drivande kraften, Albert Lindhagen. Dessa planer har gett Stockholm dess ännu till stora delar bevarade struktur. (Redovisas ej på kartan.)

tinentalt 1800-tals snitt med sitt karakteristiska läge vid vattnet är utbyggd enligt 1600-talets rutnätsplan och utgör i sin helhet ett kulturhistoriskt särskilt värdefullt område. (Stenstadsdelen av Kungsholmen redovisas med en gräns på kartan).

LILLA ESSINGEN

Eventuella nybyggnader på ön bör ske i mycket be-

Albert Lindhagens stadsplan för Stockholm från 1866

STADENS FRONT MOT VATTENRUMMEN

Stockholm har byggts på ett kuperat landskap i mötet mellan Saltsjön och Mälaren. Vattnet är en viktig del i Stockholms historia och stadens front mot vattnet har alltid utgjort en viktig fråga för stadsbyggare. På Kungsholmen är Riddarfjärden och Stadshuset viktigast att slå vakt om. (Redovisas ej på kartan.)

KOLONIOMRÅDEN I INNERSTADEN, STADSHAGEN

Det kulturhistoriska värdet är knutet till den socialpolitiska funktionen och inte till dagens miljö, som däremot har stor betydelse för innerstadens miljö. Ett mindre koloniområde finns i Stadshagen längs med Karlbergskanalen.

Kulturhistoriskt särskilt värdefulla miljöer

DEN HISTORISKA STENSTADEN

Stenstaden utmärks av den täta kvartersbebyggelsen med en varierad användning. Stenstaden av kon-

gränsad omfattning och enbart på öns södra och västra sidor. Park och strandpromenad bör ingå i bebyggelseområdet.

KRISTINEBERG

Kristinebergs arkitektur är så enkel att den är mycket känslig för förändringar. Även de gröna ytorna mellan husen är en viktig ingrediens i stadsdelens karaktär.

FREDHÄLL

Fredhälls knappa men ändå medvetet utformade arkitektur är mycket känslig för förändringar. För att det kulturhistoriska värdet skall bibehållas fördras även att bergsbranten mot söder hålls fri, att vegetationen mellan husen bevaras så långt som möjligt samt att husen inte byggs till- eller på.

STORA ESSINGEN

För att områdets kulturhistoriska värde skall bestå är det i de centrala delarna viktigt att torget bibehålls obebyggt och att omgivande bebyggelse ej för-

vanskas. Detsamma gäller de mindre fristående hyreshusen eller hyresvillorna.

Teknisk försörjning

Energi

I stort sett samtliga bostäder i stadsdelens område Kungsholmen är försörjda med fjärrvärme. För lilla Essingen finns en planerad utbyggnad innan sekel-skiftet, dock ingår inte Stora Essingen i denna utbyggnadsetapp. Elförbrukningen på Kungsholmen uppgår till 13 MWh per år och hushåll. På Kungsholmen har även en försiktig utbyggnad av fjärrkyla ägt rum under de senaste åren. Det är den stora andelen kontor, sjukhus etc som har föranlett denna utbyggnad. Fjärrkylan utnyttjar kallt bottenvatten som sedan kyler ner datorsalarna etc istället för dyra kylanläggningar som förbrukar stora mängder el. Fjärrkylförsörjningen kommer från anläggningen i Ropsten. I framtiden skulle det kunna vara möjligt att en fjärrkylanläggning kan lokaliseras till Nordvästra Kungsholmen för att utnyttja bottenvatten från Ulvsundasjön.

Pga den stora andelen äldre smålägenheter och många restauranger är stor del av Kungsholmen försedd med stadsgas. Gasen kommer från gasverket vid Hjorthagen.

Vatten och avlopp

Stockholm tillgångar till vatten är unik. Under ett antal år förbättrades också vattenkvaliteten avsevärt i Stockholm. På senare år har dock situationen blivit allt mer akut och det finns stora problem att ta itu med när det gäller vattenkvalitet. I "Vattenprogram för Stockholm - Sjöar och vattendrag" finns situationen för olika vattendrag beskriven.

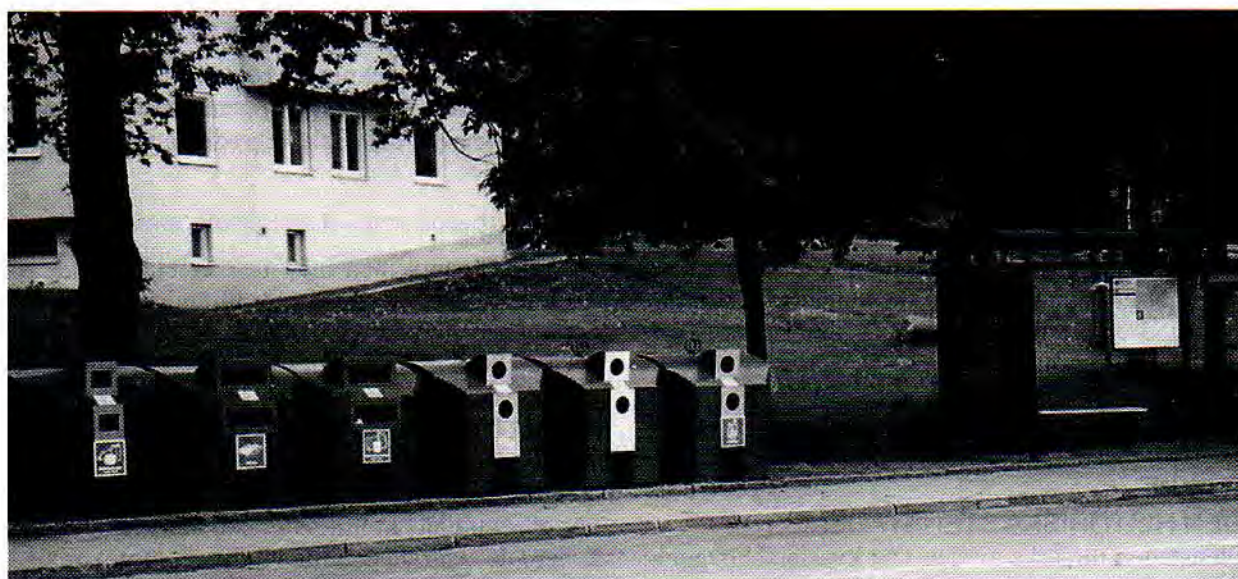
Stockholm har antagit en policy för lokalt omhändertagande av dagvatten. Policyen gäller vid nyproduktion av bostäder och arbetsplatser. Detta har undersökts i nyproduktionen av de 230 lägenheterna vid Hornsbergs strand. I detta projekt har det dock visat sig svårt att tekniskt klara ett lokalt omhändertagande. Vid Norr Mälarsstrand har ett försöksprojekt renat dagvatten från trafikytor och hustak.

Avfall och återvinning

För att på sikt kunna minska den totala mängden avfall i staden skulle det vara bra om det fanns tillgänglig statistik över hur stora de olika stadsdelens bidrag är. Omjävnanarna i stadsdelarna får en överblick över mängden avfall som de ger upphov till blir incitamenten till att reducera utsläppen starkare. Idag går avfallet från Kungsholmen till Högdalen för förbränning.

Det finns få platser i innerstaden som är lämpliga för ytkrävande återvinningsanläggningar. På Nordvästra Kungsholmen skulle det t ex kunna lokaliseras ett återvinningsvaruhus på mark som inte är lämplig för annan användning och där konflikter med eventuellt framtida boende kan undvikas. Återvinningsanläggningar kräver närhet till kunderna och ett mindre attraktivt läge i Hornsberg skulle kunna vara en bra lokalisering. På sikt bör det dock utredas om det är möjligt att lokalisera verksamheter av detta slag i berggrum. I förändringsarbetet med Nordvästra Kungsholmen bör vikten av närlokalisering för återvinningsstationer beaktas.

För att öka källsorteringen i innerstaden har SKA-FAB och stadsbyggnadskontoret utarbetat ett system för källsortering. Detta innebär att 11 källsorteringsstationer placeras ut i Kungsholmens stadsdelens område. Vid dessa går det att sortera avfall i flera fraktioner.

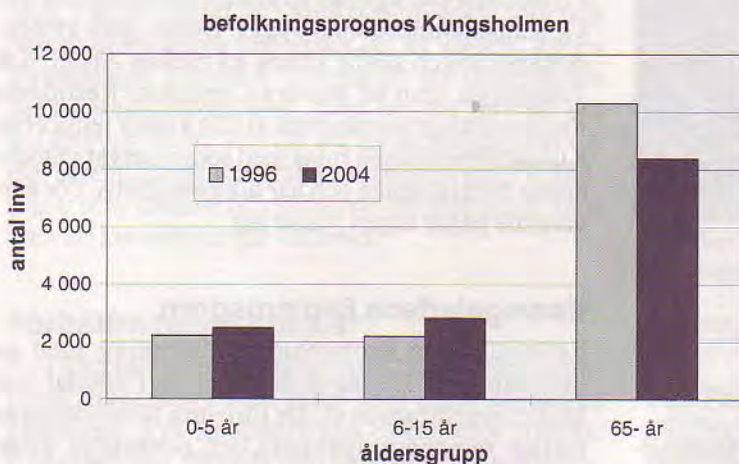
Källsorteringsstation i Fredhäll

Utgångspunkter för Kungsholmen

Med avseende på diskussionen om Kungsholmens framtid tas inledningsvis upp utgångspunkter och övergripande förändringar som kan få konsekvenser för den framtida utvecklingen av Kungsholmen.

Karaktär och kulturmiljöer

Stadsdelskaraktären på östra Kungsholmen ska bevaras och trasiga miljöer ska ses över. Denna inre del av Kungsholmen bjuder på den täta stenstadens miljö med dess gatumönster, hushöjder och kvartersuppdelning. Ett stort antal arbetsplatser av olika slag finns inom området. Fredhäll och Kristineberg är bostadsområden med kulturhistoriska värden som ska bevaras. Nordvästra Kungsholmen har fina parker och rekreationsområden i anslutning till vatten som ska bevaras och utvecklas. Stora Essingen är ett attraktivt småhusområde med inslag av flerbostadshus och vars karaktär ska bibehållas.

Befolkning

Det pågår en generationsväxling på Kungsholmen och det finns ett förväntat befolkningstillskott på knappt 5 000 invånare fram till 2004. En generationsväxling tar dock upp till 50 år innan den har

fullbordats, men processen har pågått ett tag. Den förändrade åldersstrukturen och det ökande invånarantalet medför en förändring av stadsdelsområdet med avseende på invånarnas behov. Nya affärer och restauranger etableras, vilket i sin tur ökar attraktiviteten av stadsdelsområdet. Samtidigt ökar barnkullarna rejält, vilket kräver beredskap inom barnomsorg och skola. Andelen barnfamiljer är dock fortfarande liten jämfört med andra stadsdelsområden i innerstaden.

Bostäder och arbete

Framtida planering av Kungsholmen ska inriktas mot en blandning av bostäder, arbetsplatser och service. Befintliga bostäder bevaras så långt som möjligt. Kontorisering av bostäder bör stävjas. Redan kontoriserade bostäder bör om möjligt återgå till bostäder. Vid behov bör detaljplaner ändras så att planerna överensstämmer med den befintliga bebyggelsens utformning och erforderliga skyddsbestämmelser införs. Vindar kan inredas för bostadsändamål om stadsbild och bevarandevärden medger detta. Butiker bör ej omvandlas till kontor.

I enlighet med stadens målsättningar ska framtida exploateringar i huvudsak ske på redan i anspråktagen mark. Detta för att inte exploatera stadens kvarvarande grönområden. Större nybyggnadsprojekt får etableras på f d spår-, industri- och hamnområden. För mindre nybyggnadsprojekt blir det andra markbitar som kan bli intressanta i framtiden. Sjukhusområden, parkeringsdäck och andra lägre byggnader kommer i fortsättningen vara föremål för ett omvandlingstryck om det ska vara möjligt med mindre nyexploateringar i innerstaden. Den framtida exploateringen av Kungsholmen bör därför i huvudsak koncentreras till ett antal områden där vi bygger med relativt hög täthet.

På Nordvästra Kungsholmen finns ett av stadens framtida stadsutvecklingsområden. Inom detta område finns en potential för en ny framtida stadsbyggd

med en blandning av bostäder, arbetsplatser, service, kultur och grönområden. Nordvästra Kungsholmen ligger i ett strategiskt läge ur kommunikationssynpunkt, nära tunnelbana, Essingeleden och vattenvägarna. Större delen av området är avgränsat som utvecklingsområde för framtida stadsbebyggelse i den kommande översiktsplanen för Stockholm. Nordvästra Kungsholmen har en utvecklingspotential på sikt, men förändringarna kommer att ske successivt. En god beredskap ska finnas för bostadskompletteringar och intensivare arbetsplatsanvändning än idag. Då kan det skapas en bebyggelse med mer sammanhållen karaktär där bostäder och arbetsplatser är integrerade helt i linje med översiktsplanens intentioner. Om området kompletteras med bostäder i större utsträckning kommer det behövas en ökad tillgång till boendeservice, idag är det endast enstaka småbutiker. För att möjliggöra lösningar som kan minimera störningarna av trafiken kan rätt hög exploatering tillåtas. Sammanvägt är en hög exploatering av ett blandat bostads- och arbetsplatsområde att föredra framför ett idag trafikstört och relativt glest arbetsplatsområde.

Pharmacias arbetsplatsområde vid Hornsberg

Service och kultur

Kungsholmen är en av de mer expansiva stadsdelsområdena på sikt. Om alla projekt som är under diskussion realiseras kommer det innebära ett befolkningstillskott till stadsdelen. Det innebär även ett tillskott av barn, vilket med utgångspunkt från dagens situation, kan innebära att det behövs en utbyggnad av barnomsorg och skola på sikt.

Natur, parker, torg och stråk

Den högklassiga parkstrukturen på Kungsholmen ska bibehållas, vårdas och utvecklas. Ingen ny bebyggelse bör i princip tillåtas i sådana områden. Stadens front mot vattnet bör vårdas och utvecklas. Det innebär bl a att kajer och stränder så långt som möjligt ska vara tillgängliga och inte ska nyttjas som parkeringsplatser och trafikleder. Stora Essingens strandpromenad är inte komplett i södra och sydvästra delen, där bör nya stråk tillskapas.

Trafik

Gatumiljöer

För många gator på Kungsholmen är miljösituationen inte bra. Mycket trafik, bristande utformning och dåliga förutsättningar för gång- och cykeltrafikanterna gör att en hel del gatumiljöer bör ses över. Områdesvisa trafik- och gatumiljöplaner håller på att utarbetas för innerstaden. Planerna syftar till att visa hur trafiksystemet ska fungera och hur gator och torg ska utformas. Planerna ska vara en utgångspunkt för stadens kontinuerliga arbete med gator och torg och planerna ska kunna utgöra ett underlag för prioritering av åtgärder och anslag.

Kungsholmenbanan

I framtiden kan kollektivtrafiken förbättras om den s k Kungsholmenbanan byggs. Denna gren av pendeltågstrafiken skulle kunna gå mellan Älvsjö och Tomtebodavägen utan att passera Centralen. Restiderna för pendeltågsresenärerna skulle kunna reduceras. Kungsholmenbanan finns med som reservat i Stockholms översiktsplan och har tidigare utretts. För närvarande pågår ingen planering.

Essingeledens Brommagren

Essingeledens Brommagren i förening med en breddning av Essingeleden mellan Gröndal och Midsommarkransen skulle förbättra förbindelserna mellan regionens sydvästra och nordvästra delar. Detta projekt är ett intressant alternativ till Västerleden när den nu förskjuts i tiden. Brommagrenen är tänkt att förläggas i tunnel (studie genomförd av gatukontoret 1990). Essingeleden norr om Stora Essingen avlastas betydligt, vilket kan bidra till att minska trafiktrycket på Kungsholmens gatunät.

Framtidsfrågor

Diskussionen i detta kapitel har som utgångspunkt de kvaliteter som bör bevaras och utvecklas, de brister som bör avhjälpas, samt det omvandlingstryck som finns för vissa attraktiva områden. Utifrån detta perspektiv resoneras kring de viktiga framtidsfrågorna och större förändringar som rör Kungsholmen på lång sikt. Här finns dels i tiden närliggande projekt, dels visioner i ett längre tidsperspektiv. Kapitlet avslutas med en projektlista som tar upp de närmaste årens planering. Projekt på lång sikt som tas upp i detta kapitel finns med på projektkartan som punkter, som endast markerar var och inte vilken utbredning projekten kan komma att ha.

Den historiska stenstaden

I enlighet med det som står under "utgångspunkter för ett framtida Kungsholmen" kommer inga större bebyggelseförändringar ske inom det som vi i dagligt tal menar med Kungsholmen, nämligen den täta kvartersstaden som ingår i begreppet stenstaden. Förändringarna rör varsam ombyggnad och upprustning. Det är viktigt att vårda och utveckla torg och parker inom denna historiska del av staden. Andra förändringar kan dock komma att ske inom denna del av stadsdelsområdet, även om det inte rör sig om nybyggnation kan det bli förändringar som rör den offentliga miljön, trafiksituationen etc. Förändringar som förädlar och förbättrar det som redan finns utan att karaktären går förlorad.

Förbättrade gatumiljöer

Nya träd kan planteras längs med flera av huvudgatorna, samt längs med gator som utgör attraktiva gångstråk. Två kilometer nya cykelbanor föreslås. Kungsholmen föreslås att delas in i bostadszoner. Inom dessa zoner tillåts endast en hastighet av 30 km/tim. Genomfartstrafik ska ledas utanför dessa zoner.

S:t Eriksgatans kan i framtiden förändras och dess karaktär som affärsgata bör bli tydligare. S:t Eriksgatan kan få en Kungsgatslösning, som ett långt affärsstråk från S:t Eriksplan fram till Fridhemsplan. Vid Fridhemsplan kan ett avlångt torg skapas med mer plats för gående. Det är viktigt att knyta sam-

man platsen med stråket till Rålambshovsparken. Parkeringssituationen i området bör ses över så att tillräcklig kapacitet finns för ett nytt attraktivt affärsstråk. Parkeringsgarage kan bli aktuellt under S:t Eriksplan.

Drottningholmsvägen kan trädplanteras och en ny dubbelriktad cykelbana föreslås. Målsättningen är att skapa en markerad stadspport till stenstaden. En allé föreslås mellan Alströmergatan och Drottningholmsvägen. Fleminggatan är en viktig länk i stornätet. Boendeparkeringen längs gatan kan tas bort och ytterligare rum för cyklar och träd tillkommer. Bolinders Plan bör förstärkas som platsbildning och entré från city. Scheelegatan är en huvudgata som kan kompletteras med trädplantering och mindre parkering.

Förbättrad grön- och urban struktur

I innerstaden är det viktigt att skapa samband och kontinuitet i gångförbindelser och grönstruktur, inte minst mellan innerstaden och de omgivande natur- och rekreationsområdena. Med rätt små medel går det att förbinda alléer, parker och trädgårdar till "stråk". Det kan ibland innebära mindre planteringar, mer plats för serveringar, fotgängare samtidigt som biltrafiken får stå tillbaka. Inte minst för barnen är det viktigt med säkra och hälsosamma förbindelsestråk mellan parken, skolan och hemmet.

Kungsholmens grönstruktur har en variationsrik och god landskaplig grund. Holmen har fina strandpromenader och ett tydligt inre parkstråk, bergsparker med parkterrasser, 1800-talsparker ingående i stenstadens kvartersmönster, många kulturhistoriskt

Gröna stråk att utveckla och förbättra

intressanta institutionsparker och trädgårdar. Stadens årsringar och grönskans olika uttryck framgår tydligt på Kungsholmen.

Ett s.k. "lugnagatanstråk", som förbinder skolor, parker, kyrkor, sjukhus m.m. föreslås utvecklat i S:t Göransgatan till Kronobergsparken och vidare på Bergsgatan. I ett sådant stråk behövs bl a breddade gångbanor och trädplanteringar.

Framtida kollektivtrafikförbättringar

Det nya stornätet för busstrafiken berör stadsdelsområdet med tre av fem linjer. Fridhemsplan blir en tung knutpunkt i detta system, samtliga linjer som berör Kungsholmen passerar Fridhemsplan. Stornätet syftar till att förbättra framkomlighet och turthet i innerstaden. Kollektivtrafiken ges prioritet i signalreglerade korsningar och så långt det är möjligt reserveras gatuutrymme.

Nordvästra Kungsholmen

Utvecklingsmöjligheter

Nordvästra Kungsholmen är avgränsat som framtida stadsutvecklingsområde i Stockholms kommande översiktsplan. Här finns det delvis väl fungerande arbetsområden, men även verksamheter som på sikt kan komma att upphöra. Där dessa möjligheter uppstår bör en omvandling till nya bostäder och blandad bebyggelse tas tillvara. Idag är området uppslittrat av trafikleder, främst Essingeleden och fronten mot vattnet är ur stadsbildssynpunkt dåligt tillvaratagen. Området har en stor potential att bli attraktivt för boende. Det finns en närhet till vattnet, samtidigt som läget är relativt centralt i staden

med goda kommunikationsmöjligheter.

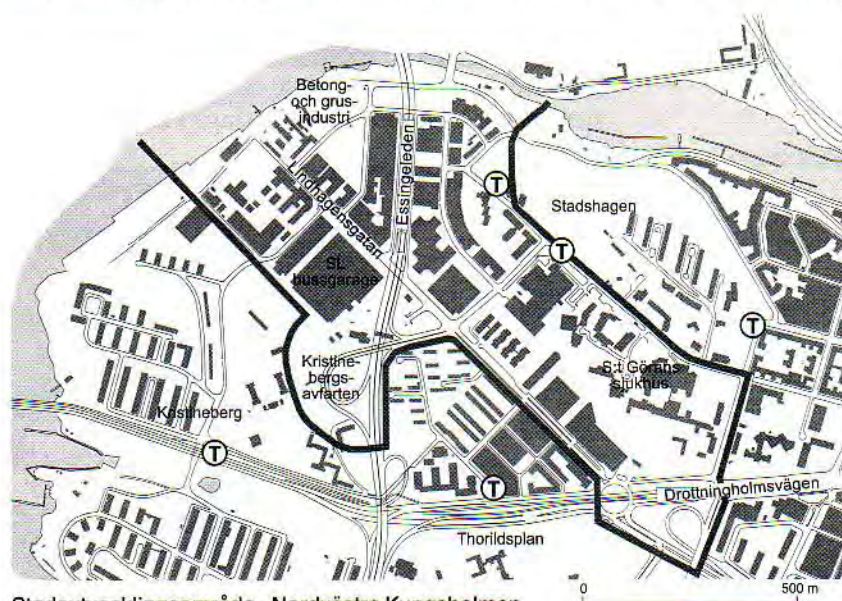
Nordvästra Kungsholmens attraktion har den närmaste tiden visat sig genom att Electrolux flyttar hit sitt huvudkontor samtidigt som Farmacia-Upjohn koncentrerar sin forskning till Nordvästra Kungsholmen, genom tillbyggnad av de lokaler som de har idag. Dessa två företagsetableringar förstärker områdets attraktion och innerstadskaraktär med tjänsteproduktion av hög kvalitet. Blandat med fler bostäder kan attraktionskraften öka ytterligare av området.

De mest attraktiva delarna att bebygga med bostäder är strandpartierna. Dessa strand och kajer bör i första hand användas för sjöbunden verksamhet. På Nordvästra Kungsholmen är det grus- och betongindustrin som har detta behov för närvarande. Om inte det finns anledning att lokalisera sådan verksamhet till platsen ska bostäder prioriteras före lokaler. När och om tomterna vid vattnet bebyggs ska strandpromenaden rustas upp. I ett längre perspektiv kan den ökade tillgängligheten till strandpromenaderna åstadkomma ett sammanhängande stråk runt hela Kungsholmen.

Den störande trafiken

Stora delar av Nordvästra Kungsholmen är delvis mycket trafikstört av Essingeleden och Lindhagensgatan, som medför bullernivåer på över 75 dBA respektive 71-75 dBA. De nuvarande arbetsplatserna längs Essingeleden fungerar som skärm mot trafikbuller för omgivande områden. De största störningarna i området utgörs av Essingeleden med buller och luftemmissioner som följd. Störningar från Essingeleden måste på sikt begränsas. Detta gäller framför allt sträckan Fredhällstunneln - Drottningholmsvägen. På sträckan förbi Lilla Essingen har vägverket satt upp bullerskydd längs med räckena. Om det visar sig vara effektivt kan denna lösning vara tänkbar även norr om tunneln. I ett längre perspektiv kan det finnas andra möjligheter att minimera störningarna från Essingeleden och samtidigt skapa möjligheter till bostadskompletteringar.

Förutom bullerstörningar från Essingeleden finns det en del industrier i området som ger upphov till miljöstörningar. Pharmacia-Upjohn har en god rening av sina utsläpp och dessutom ska den producerande delen till stor del flyttas till Uppsala och kvar på Nordvästra Kungsholmen kommer endast forskningsdelen vara. Betong- och grusindustrin problem är buller. Bageriet ger upp-

Stadsutvecklingsområde - Nordvästra Kungsholmen

hov till buller och luktproblem. Inom området finns även ett antal screentryck som ger upphov till utsläpp av lösningsmedel. Dock har tidigare analyser visat att det generellt inte finns några hinder till att uppföra bostäder på Nordvästra Kungsholmen.

Hamnverksamhetens framtid?

Hamnverksamheterna kan koncentreras till Kungsholmens nordvästra del. Idag ligger här grus- och betongindustrin. Denna verksamhet är beroende av goda sjöförbindelser då huvuddelen av råvarorna kommer från inre delarna av Mälarens grusåsar. Betong- och grushanteringens lokaliseringar är ut-satta för ett omvandlingstryck på flera håll i innerstaden. Det gäller Värtahamnen, Hammarbyhamnen och på Nordvästra Kungsholmen. Med tanke på de andra lokaliseringarna och alternativt markutnyttjande framstår Nordvästra Kungsholmen som ett av de bättre lokaliseringalternativen för denna typ av verksamhet, en uppfattning som delas av industrin själv. Så länge det byggs i Stockholm finns ett behov av tillgång till betong och grus inom rimliga avstånd för att minimera trafikarbetet.

I ett långsiktigt perspektiv finns det skäl till att vi ska använda en större andel krossmaterial för grus och betong och inte använda den icke förnyelsebara naturresurs som grusåsarna utgör. Länsstyrelsen har som inriktning att vi ska minimera uttaget av naturgrus i framtiden. En sådan utveckling ger helt andra förutsättningar för diskussionen om var betong- och grusindustrin ska och bör lokaliseras.

I det närmaste tidsperspektivet kommer betong- och grusindustrin att ligga kvar vilket gör att möjligheterna att minimera störningarna bör utvecklas. Det finns planer på att kapsla in industrin, vilket skulle möjliggöra för bostäder och arbetsplatser i området om störningarna minskar. I ett längre perspektiv ska det finnas en beredskap för omvandling till bostäder. Läget är mycket attraktivt ur kommunikationssynpunkt och inte minst för att det både är vattennära och innerstadsnära.

Framtida utbyggnad

Inom det som avgränsats i översiktsplanen som stadsutvecklingsområde finns det endast ett fåtal bostäder, de ligger längst med S:t Göransgatan och utgörs i huvudsak av sjuksköterskebostäder. På gränsen till stadsutvecklingsområdet finns det bostäder i kvarteren mellan Lindhagensgatan och Drottningholmsvägen. Lindhagensgatan markerar gränsen mellan bostadsområdet och arbetsplatserna norr om gatan. Vissa förändringar på Nordvästra Kungsholmen pågår. Ett exempel på utnyttjande av mark där verksamheter har försvunnit är Hornsbergsstrand där det pågår byggnation av 230 nya lägenheter. I Stadshagen pågår det planering av två mindre bostadshus i hörnet Mariedalsgatan och S:t Göransgatan. Det

Grus- och betongindustrin vid Hornsbergs strand

är ett ekologiskt bostadsprojekt som projekteras av HSB. Tidigare diskussioner att exploatera delar av Stadshagens IP är för närvarande inte aktuella.

I strävan att inte exploatera grönområden och andra friområden utan i stället koncentrera nyexploateringar till redan i anspråktagen mark, har ögonen riktas mot de sjukhusområden som finns i Stockholm. Landstinget har idag ett överskott på lokaler och många sjukhusområden är överdimensionerade eller behövs inte alls. I dag pågår en omvandling av S:t Eriks sjukhusområde. I andra delar av staden har eller ska en omvandling ske. Nästa sjukhus är S:t Görans sjukhus. I kvarteret Gångaren som idag i huvudsak utgörs av S:t Görans sjukhus kommer successiva förändringar att ske. Locum som äger marken har tagit initiativ till förändringar med utgångspunkt från samrådsförslaget till översiktsplan för Stockholm. Sjukhusområdet är en mycket varierande miljö som innehåller ett fåtal, av stadsmuseet, grönklassade byggnader men som i övrigt kan tåla om- och tillbyggnad. Beroende på hur stora behov landstinget kommer att ha i framtiden, kan området medföra allt från smärre kompletteringar till rätt omfattande exploateringar. Ett nära samarbete med Locum och landstinget pågår för att tillvarata de möjligheter som ges inom sjukhusområdet.

Electrolux ska flytta sitt huvudkontor till de byggnader som idag utgör barnklinikerna. I de delar som ligger ner mot Lindhagensgatan finns det skisser på att bygga bostäder. Ca 400 nya bostäder skulle kunna byggas på det som idag i huvudsak utgörs av baracker och parkeringsytor. Genom att bebygga kvarteret Gångaren skapas ett gaturum kring Lindhagensgatan istället för den öppna, blåsiga och öde karaktär som gatan har idag. Lindhagensgatan kan på sikt förvandlas till en bred boulevard och dras ner till Hornsbergs strand för att skapa kontakt med vattnet. Detta har tidigare utretts och har visat sig möjligt.

I kvarteret Lustgården, mittemot Gångaren, kan kompletteringar med bostäder ske genom om- och påbyggnad i hörnet Kellgrensgatan/Lindhagensga-

St Görans sjukhusområde - Kvarteret Gångaren

tan. Idag finns här en tvåvåningsbyggnad avsedd för industriändamål. SL:s bussgarage används idag endast delvis som garage. På sikt ska det finnas en beredskap för alternativ markanvändning om verksamheten skulle flytta eller upphöra. Även här kan gaturummet mot Lindhagensgatan förbättras i och med en förändrad användning.

När det är ekonomiskt möjligt skulle det vara en kvalitetshöjning för området att bygga om Kristinebergsavfarten från Essingeleden till en mer ytsnål och stadsmässig lösning. Då kan mark frigöras för ny bebyggelse som utgör en skärm mot Essingeleden. Närmast vägen kan kontor uppföras och i övrigt kan kompletteras med bostäder i park. Samtidigt kan parkstråket runt Kristinebergs slott få en kvalitetshöjning tack vare minskade störningar från trafiken.

Utveckla grönstrukturen

Lindhagensgatan, en av stadsinfarterna, kan stärkas med alléplanteringar i hela sin längd från Lindhagensplan till Ulvsundasjön. En uppgift blir att utveckla och sammanbinda felande länkar som t ex strandområdet i nordvästra delen av stadsdelsområdet.

Förbättrad kollektivtrafik

Kollektivtrafiken är relativt god men kan förbättras om antalet boende i området ökar.

Lindhagensgatan och andra delar av Nordvästra Kungsholmen skulle kunna trafikeras av SL om bostäder tillkommer i kvarteret Gångaren och i andra delar av området.

Kungsholmenbanan innebär en komplettering av järnvägen genom Stockholm med två nya spår i tunnel. Banan ansluter till befintliga pendeltågsspår i höjd med Västberga i söder och Tomtebodavägen i norr. Mellan dessa punkter går banan nästan i rak linje och passerar tunnelbanestationerna Liljeholmen och

Fridhemsplan, där goda omstigningsmöjligheter med tunnelbana kan ordnas. Förutom förbättrade bytesmöjligheter kan många pendeltågsresenärer få kortare restider.

Möjligheterna att lägga en pendeltågstation under Fridhemsplan har diskuterats om Kungsholmenbanan skulle byggas. En sådan station kan också lokaliseras längre österut. Det skulle kunna vara på Nordvästra Kungsholmen, men också någonstans strax väster om Fridhemsplan för att utnyttja det goda läget, som knutpunkt, men samtidigt kunna ge bra förbindelser med de västra delarna av Kungsholmen.

Stadens kretsloppsanpassning

Stockholm behöver områden som lämpar sig för alla typer av framtida kretsloppsanpassning av staden. Det gäller allt från skrymmande och störande anläggningar till mindre insamlingsplaster för källsortering som ska finnas väl utspridda över staden. Nordvästra Kungsholmen är ett området som kan lämpa sig för den fjärrkyleanläggning som Stockholm Energi vill etablera i denna del av staden för att kunna försörja fler arbetsplatser med fjärrkyla.

Nordvästra Kungsholmen är en av de få områdena i innerstaden som lämpar sig för etablering av någon typ av återvinningsvaruhus. I enlighet med förslaget till översiktsplan ska plats för denna typ av återvinningsanläggning reserveras för på Nordvästra Kungsholmen. Det ska vara på platser som "är över" och inte lämpar sig för annan användning. Det ska inte heller vara på grönmark. Förutsättningen för en återvinningsanläggning i detta område är att den ska kunna kombineras med bostäder och arbetsplatser utan att var störande.

Kvarteret Lustgården i Stadshagen

Lilla Essingen

Holmen Lilla Essingen är drygt 20 ha och ligger i ett attraktivt vattenläge relativt centralt i staden. Bostadsbebyggelsen på holmen består av 30-tals-

hus uppförda efter en karaktäristisk plan. Denna del av Lilla Essingen är betraktad som ett kulturhistoriskt särskilt värdefullt område. Resterande delar av holmen består av industri- och kontorsbebyggelse och grönområden. Electrolux har haft sitt huvudkontor på ön under en lång tid. Nu har dock företaget beslutat sig för en nyetablering på S:t Görans sjukhusområde. När Electrolux flyttar finns möjligheter till omvandling av området. Idag består det av allt från relativt moderna industribyggnader till äldre kulturhistoriskt värdefulla byggnader som inte får förvanskas.

Electrolux huvudkontor på Lilla Essingen

Det finns goda förutsättningar för kompletteringar av bostäder på Lilla Essingen. Inom och i anslutning till Electrolux gamla område skulle en ny bostadsbebyggelse kunna uppföras med inslag av service och arbetsplatser. De nya bostäderna skulle få ett attraktivt vattenläge. Motsvarande utveckling kan bli aktuell för området norr om Essingeleden (kv Primus), dock något mer begränsat. Kommunikationerna är goda. SL's nya stamnät har en linje som passerar området. I en framtid skulle båtförbindelser till city vara intressanta att pröva. Vattenvägen är det endast 3 km in till Stadshuset. Med bil tar man sig lätt ut på Essingeleden. Essingeleden är samtidigt ett problem ur miljösynpunkt. En möjlighet att reducera bullret genom att bygga en skärm på bron bör prövas.

Det finns ett antal kulturhistoriskt värdefulla byggnader inom Electroluxområdet och dessa innehåller varierande lokaltyper som kan inrymma alternativ verksamhet. En alternativ användning av de kulturhistoriska byggnaderna skulle kunna vara verksamheter för högskolan alternativt för kulturella arrangemang. Det är naturligtvis möjligt att inrymma attraktiva kontor i dessa byggnader. Om det blir ett tillskott på omkring 200-300 nya bostäder kommer också skol- och barnomsorgsfrågorna bli aktuella. Det är osäkert om det kommer innebära att det behövs någon ny skola på Lilla Essingen. Om det visar sig finnas ett sådant behov bör den gamla skolan tas tillvara som finns på holmen, men som idag används till annat.

I omvandlingsarbetet med Lilla Essingen är det viktigt att värna om tillgängligheten längs med stränderna. I samband med omvandling till bostäder finns möjligheter att göra allmänt tillgängliga strandpromenader och kajer. Ett sammanhängande promenadstråk runt hela holmen kan skapas på sikt. Lilla Essingens strandpromenad bör sammanbindas i hela sin längd och utvecklas med viloplattor, planteringar, m.m.

Kristineberg och Fredhäll

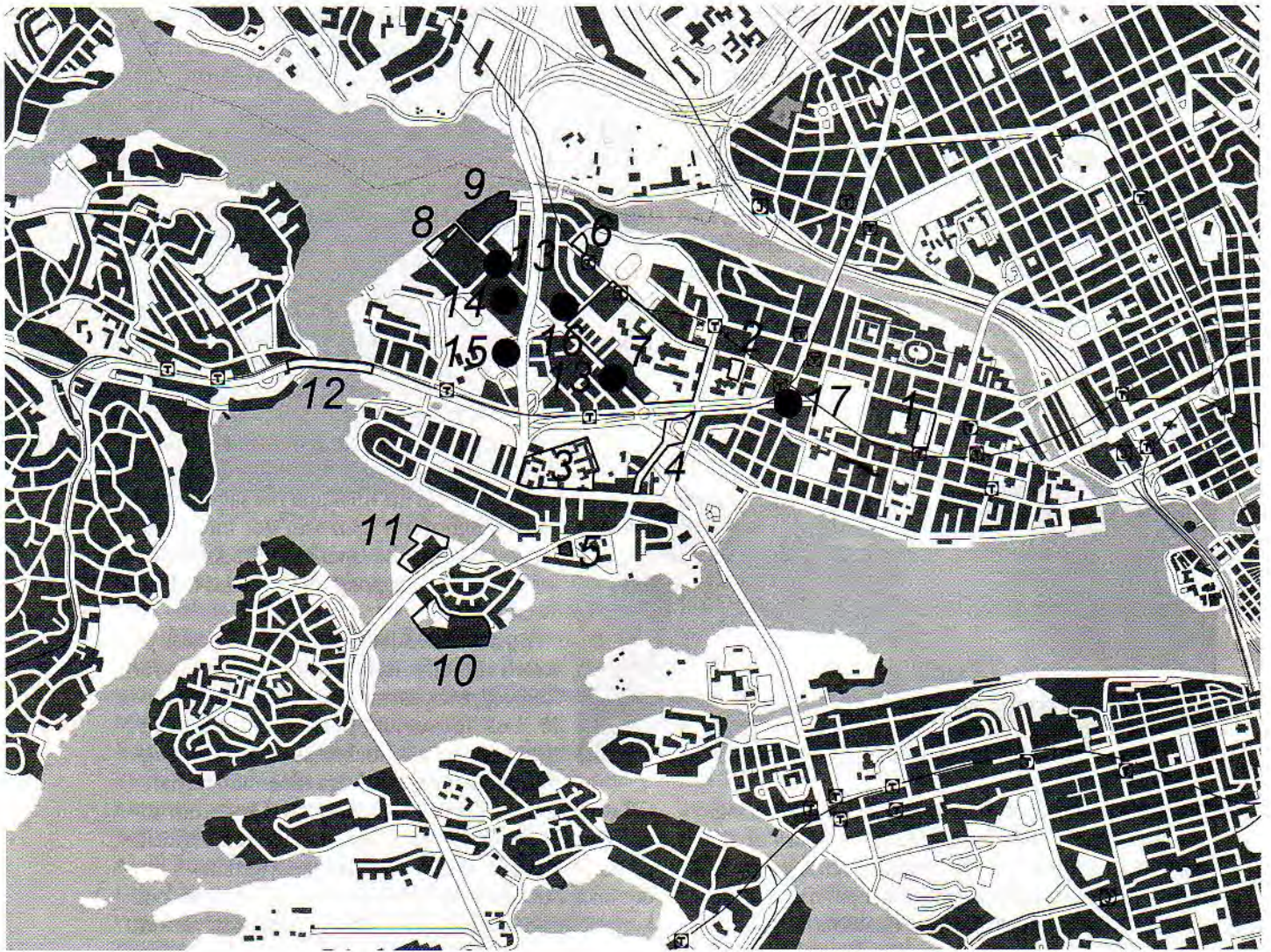
Bostadsområdena vid Fredhäll, Kristineberg och Thorildsplan är bostadsområden med kulturhistoriska värden som ska bevaras. Genom att tillskapa passager under Drottningholmsvägen kan det inre parkstråket Rålambshovsparken - Fredhällsparken - Kristinebergsparken förbindas och utvecklas.

Bostadsområdet Kristineberg föreslås på lokalt initiativ som ett försöksområde för kretsloppsanpassning av befintlig stadsmiljö. I ett första steg prövas lokalt omhändertagande av hushållsavfall och dagvatten. Det finns många idéer och initiativ

till miljöanpassning av nya projekt. Den stora utmaningen är dock miljöanpassning av den befintliga strukturen. En viktig planeringsuppgift är att undersöka hur detta är möjligt vid ombyggnad och kompletteringsbebyggelse. Kristineberg kan vara ett första försök till att pröva detta. Bostadsområdet ingår som pilotområde i stadens Agenda 21-arbete.

Fredhäll

PROJEKTKARTA

Kort sikt

Pågående arbete med detaljplan eller projekt där detaljplanearbete kan påbörjas inom kort.

Lång sikt (ej avgränsade områden)

Framtida möjliga projekt, idéer & visioner

Projektlistan

Projektlistan redovisar projekt och planer som är under diskussion eller där detaljplanearbete pågår. Den överblickbara framtiden ligger mellan 3-5 år. Projektet kan komma att förändras och nya projekt kan tillkomma.

1. POLISHUSPARKEN

I polishusparken vid Rådhuset finns en detaljplan för park. För att ersätta parkeringsplatserna kan ett P-garage byggas under jord. På detta sätt kan parken rusats och Agnegatan få en mer sammanhängande karaktär. Detaljplanearbetet pågår.

2. ARBETAREGATAN

I kvarteret Vallgossen, vid Arbetaregatan, har Stockholms sjukhem tidigare haft för avsikt att uppföra omkring 130 nya bostäder. För närvarande finns inte detta intresse. Detaljplanearbetet vilar.

3. RÅLAMBSHOVS SJUKHUSOMRÅDE

På Rålambshovs sjukhusområde (Konradsberg) ska lärarhögskolan även i framtiden vara lokaliserad. Detta kräver om- och tillbyggnader inom området. Den nya lärarhögskolan ska delvis inrymmas i gamla sjukhuslokaler och delvis i nya byggnader inom området. Det gamla sjukhuset kräver en varsam tillbyggnad för att inte skada kulturhistoriska värden. Det blir omkring 35 000 kvm lokaler för högskolan. Inom området inrymmas även upp till 150 bostäder. Bostäder för forskare och studenter skapar en varierad campusmiljö. Dagens park bör bevaras och upp-rustas. Omvandlingen av området kommer ge en bättre tillgänglighet till den gamla sjukhusparken. Översiktligt planarbete pågår. Parallella arkitektuppdrag har genomförts för områdets utformning.

4. GJÖRWELLSGATAN OCH HOTELL

Inom ramen för projektet med ny lärarhögskola har möjligheten studerats att stänga av Gjörwells-gatan för genomfartstrafik på sträckan mellan Rålambshovsleden och Rålambsvägen. Om denna vägsträckning kan stängas av kan grönsambanden i Rålambshovsparkens förstärkas. Det finns idéer att i samband med avstängningarna skulle det var möjligt att uppföra ett par bostadshus på tidigare gatemark. Det finns även idéer att uppföra en byggnad för hotell i trafiktriangeln Rålambshovsleden-Västerbron-Drottningholmsvägen. Stockholm har en brist på hotellrum och inventeringar för tänkbara lägen pågår. Här skulle en ny stenstadsfront kunna skapas i stället för de byggnader som idag utgör fronten. Det kan vara en kvalitetshöjning av platsen om en ny byggnad tillkom. Gatu- och fastighetskontoret har fått i uppdrag att utreda möjligheten att lägga om trafiken i området.

5. FAJANSFABRIKEN

Mellan Gjörwells-gatan och Wivalliusgatan finns idag en lägre butikslänga. Denna butikslänga kan byggas på med ett antal våningar och inrymma ett 50-tal nya bostäder. JM äger marken och är byggherre. Detaljplanearbetet är påbörjat under våren 1997.

6. EKOLOGISKT HUS I STADSHAGEN

I kvarteret Stugan i hörnet Mariedalsgatan-S:t Göransgatan pågår detaljplanearbete för ett bostadshus med ekologisk inriktning. HSB är byggherre. Projektet kan innehålla 35 nya lägenheter. Det finns en konflikt med att uppföra ett hus i denna gröna hörna av Stadshagen. I samband med projektet finns det möjligheter att rusta upp denna del av Stadshagen. Detaljplanearbetet pågår.

7. S:T GÖRANS SJUKHUSOMRÅDE

Hela sjukhusområdet ska ses över i ett programarbete som påbörjats under våren 1997. Inom sjukhusområdet finns möjligheter att bygga upp till 500 nya bostäder i området ner mot Lindhagensgatan. (Läs vidare under kapitlet "Nordvästra Kungsholmen").

8. HORNSBERGS HAMN

I kvarteret Hornsberg 8 och 9 vid Elersvägen och Lindhagensgatan diskuterar Pharmacia/Upjohn att bygga nya kontors- och laboratoriebyggnader. Företaget avser att koncentrera sin forskningsverksamhet till Kungsholmen och flytta stor del av produktionen till Uppsala. Detaljplanearbete har ej påbörjats.

9. GRUS OCH ASFALTSHANTERINGEN

I kvarteret Kojan vid Hornsbergshamn finns idag grus och asfaltshantering. Här finns avsikter att kaps-

Trafiktriangeln vid Rålambshovsleden

la in verksamheten för att på detta sätt minimera störningarna till omgivningarna. I samband med detta kan ny bebyggelse uppföras. Vilken användning som kan bli lämplig för denna nya bebyggelse klaras ut under detaljplanearbetet. Detaljplanearbetet påbörjades 1994 och har sedan dess vilat. Arbetet med detaljplanen återupptas under 1997. (Läs vidare under kapitlet "Nordvästra Kungsholmen").

10. ELECTROLUX F D HUVUDKONTOR

Electrolux kommer flytta sitt huvudkontor från Lilla Essingen till det nuvarande barnsjukhuset på S:t Görans sjukhus. Denna flytt gör att det finns förutsättningar för bostadsbyggande i ett attraktivt läge vid vattnet. Det kan bli en blandning av bostäder och lokaler, där lokalerna skulle kunna lokaliseras mot Essingeleden. Några byggnader är av kulturhistoriskt intresse och ska bevaras. En alternativ användning för de kulturhistoriskt värdefulla byggnaderna bör utredas. Skandia äger större delen av marken. Detaljplanearbetet är ej påbörjat. (Läs vidare under kapitlet Lilla Essingen.)

11. PRIMUS

I den nordvästra delen av Lilla Essingen ligger en stor kontorsbyggnad som idag står tom. Vasakro-

nan som äger huset avser att bygga om och till för ny användning av lokalerna. Fronten mot vattnet avses att förbättras. Det finns även idéer om vissa tillbyggnader vid vattnet.

12. TRANEBERGSBRON

Det pågår för närvarande en upprustning av Tranebergsbron som kommer att pågå en tid framöver. I översiktsplanen för Stockholm finns det ett utrymme för en komplettering av Tranebergsbron till fyra körfält och en bredare gång- och cykelbana.

Lång sikt - framtida möjliga projekt, idéer och visioner.

Dessa projekt finns beskrivna tidigare under kapitlet "Framtidsfrågor" och beskrivs inte närmare här.

13. LINDHAGENSGATAN

14. SL:SBUSSGARAGE

15. KRISTINEBERGSAVFARTEN

16. KVARTERET LUSTGÅRDEN

17. FRIDHEMSPLAN

S:t Eriks sjukhusområde

Stockholms stadsarkiv
Biblioteket

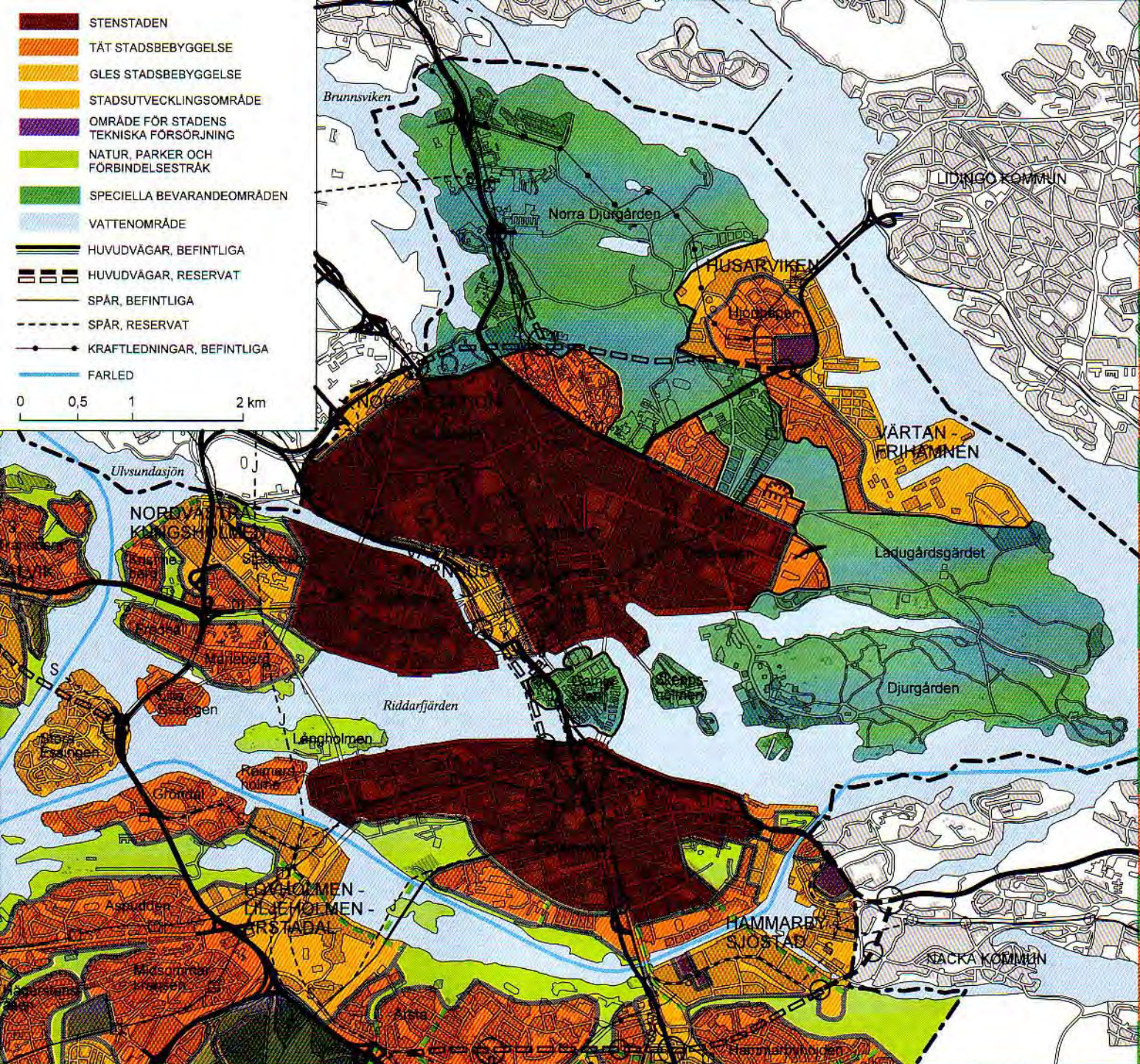

312565 B7

Grafisk form: Länk Grafisk Form & Illustration omslag
Lay-out: Björn Sigurd inlaga
Fotografier: Niklas Svensson, Stadsbyggnadskontoret
Bettina Lissner
Omslagets karta: Kristina Hanström
Gunilla Lundstedt
Övriga kartor: Susanne Bergman
Tryck: Gummessons Tryckeri AB
Falköping 1997

Rapporten har tagits fram av
Stockholms stadsbyggnadskontor, distrikt Innerstaden
Projektansvarig: Niklas Svensson

Rapporten kan beställas från
Stockholms stadsbyggnadskontor
Centrala expeditionen
Box 8314, 104 20 STOCKHOLM
Tfn 08-508 26 990

Stockholms översiktsplan - Utställningsförslag 1997

Förslaget till översiktsplan för Stockholm behandlar frågor om markanvändning och bebyggelse som rör hela staden. Det anger en strategi för Stockholms framtida utveckling där nyckelordet är "bygg staden inåt", dvs

- Bygg så långt möjligt på redan exploaterad mark och spara värdefulla grönområden
  - Gör om vissa äldre industriområden till stad med både bostäder och arbetsplatser
  - Bygg i goda kollektivtrafiklägen
- Syftet är att ge förutsättningar för en utveckling som på lång sikt är ekologiskt, socialt och ekonomiskt hållbar. Det som är karakteristiskt för Stockholm bevaras - den gröna karaktären, de olika stadsdelarnas särdrag och stadslandskapets karaktär, bli a mötet mellan staden och vattnet.

Kartan visar grunddragen i den föreslagna användningen av mark- och vattenområden. Särskilda stadsutvecklings-

områden avgränsas där på sikt en blandad och varierad stad med bostäder och arbetsplatser kan utvecklas. Dagens stadsbebyggelse kompletteras i goda kollektivtrafiklägen och för lokala behov. Verksamhetsområden och terminalområden reserveras för arbetsplatser. Natur och friluftsområden liksom de gröna stråken mellan stadsdelarna bevaras. Reservat avsätts för en rad vägar och spår som kan komma att byggas.

Förslaget till översiktsplan är utställt under september-oktober 1997 i Tekniska nämndhuset, Fleminggatan 4.

Översiktsplanen finns även på biblioteken, stadsdelskontoren och/eller medborgarkontoren samt på stadsbyggnadskontorets hemsida www.sbk.stockholm.se